



Милосав Мирковић

Лирски њуџеви “Сеоба” Милоша Црњанског

“Код свих народа је забележено само њо,
да је њојединац зрно њраха”.

Милош Црњански

Те 1929. године прошлог века, готово неочекивано, као са неке друге обале, из неке звучне даљине дошао је велики по обиму и по поетској димензији роман *Сеоба* Милоша Црњанског. Тридесет три године касније велики песник Милош Црњански објављује своју другу књигу *Сеоба*. Овај обимнији други део представља јединствену поетску повест о људским судбинама и страдањима, илузијама и грозницама из већ далеког и већ чудесног осамнаестог века. Шта је надахнуло Милоша Црњанског да у позним годинама настави са својим романом, једним од оних дела за које се дуго и готово уображено мислило да је последње његово право, чисто и чисмено поетско дело? Да ли је судбина странца и путника, емигранта и усамљеника додала још једну ноту и отворила још једну наду, или је у њему нарастао егзистенцијални проблем да свој удес расправи и превазиђе у једној поетској конструкцији?

Пред књижевним истраживачима се налазио озбиљан задатак да разреше питање колико се и како у овом замашном делу реализовао песник, а

колико и како романсијер. Песник је срећом доминирао у првом делу *Сеоба* и зато је субјективистички, некад кокетни а некад доиста грозничаво елегичан тон младог Милоша Црњанског имао енергију једне милоште и једне детињасте пометености пред светом и животом. На многим страницама другог дела *Сеоба* очигледни су покушаји Милоша Црњанског да се понаша пре свега као романсијер и да у доброј мери користи све оно што нарација и дескрипција својим тајним антенама могу извући из историјског материјала.

Лепоту коју је имао у виду Црњански је одређивао парафразирајући Платона. Он нас упућује ка лепоти коју заговара Сократ, лепоти “која се угледа тек кад се сви редови лепота прођу, на највишем степену, у мистеријама љубави; чудесној лепоти, нествореној и непролазној, која није лепа само сад, а у неком другом времену не, лепа само за нас, а ружна за друге; Лепоти која лице нема, нити има тела, која нема знаност, нити говор, није на земљи, нити на небу, или у нечем другом, него је вечна и ради себе саме, и у себи самој; Лепота која, док се друге

рађају и губе, не расте, нити опада, него промена и нема” (*Путописи*, 117).

Главног јунака Павла Исаковича од љубави одваја смрт, то јест реалност. Љубав за мртву драгу као “љубав за љубав” пре је везивање за извесне естетичке, књижевне облике љубави, него за љубав према одређеној жени у свакодневном животу; ова љубав је, у овом смислу, носталгија и бреме расположења. Милош Црњански и поред свег призивања даљина није могао да се не упетља у историју, па су и *Сеобе* настале на историјским и књижевним изворима, што значи да је Црњански романсијер са одређеном “историјском свешћу”. Црњански верује у културу, разјашњавање је код њега враћање на оно што преостаје, што је одолело, што је утемељено на трајању. Али, пре свега, Црњански је ипак у бити лиричар. Он, као што Ханс Мајер каже за Арагона: “нема ни стрпљење једног Томаса Мана, нити се осећа позван да буде мрмљајући призивач аориста”. *Сеобе* је писао песник “обдарен сликарским оком”, али упркос томе оне су права “епска творевина посебне врсте”. Према језику, Црњански, као и Арагон, “поступа готово увек као лиричар” не само тамо где се ритам реченице приближује песми већ и у привидно епском извештају. Појединачна француска реч оригиналног текста за Арагона, наиме, никада није само помоћно средство у служби неког израза. Она стално остаје, као што је то једном Пол Валери захтевао за лирску реч “*unité du son et du sens*”, “јединство звука и смисла”.

Друѓа књиѓа Сеоба објављена је тридесет три године после прве књиге. Истоветност наслова и поглавља ука-

зује на тежњу Црњанског да настави тамо где је стао пре три деценије. Када ова поглавља читамо једно за другим, читамо их као песму.

Бескрајни, плави круг. У њему звезда
одоше, и не остаде за њима ништа,
ништа

дан и ноћ, протицала је широка,
устајала

река, и у њој, њена сен
оде Вук Исакович, али за њим оде и
Фрушка гора

одласци и сеобе начинише их
мутнима и

пролазнима, као дим, после битака
прошлост је грозан, мутан бездан;
што у тај

сумрак оде, не постоји више и није
никад ни постојало

тумарали су, као муве без главе; јели
су,

пили су, спавали су, да најпосле
трчећим кораком погину,
закорачивши у празнину, по туђој
вољи и за туђ рачун

један од њих, најбеднији, сачувао је,
и после смрти, сјај свог бића, тако да
је могао да се врати и да се појави,
при улазу у село, на друму, на истом
месту, где се расцветан јављао,
у пролеће први багрем
бескрајан плави круг. у њему звезда
али све је то само омама људских
очију

Као што се види све *доле* је материјално, грубо, тешко. Свакидањи свет се одбија зарад оног *горе*, који је светао, лак, спиритуелан. Непристајање на стварност, љубав за идеалну жену, али и честа озлојеђеност на жену “од крви и меса”, све то налазимо код Црњанског и у *Дневнику...*, у *Лирици Ишаке*, путописима. Иза ове одбојно-

сти према жени стоји “белокрили идеал” женске чистоте. Али тиме се у стварности ништа не мења. Идеализација, чији је механизам делатан и у *Сеобама*, не мења свет, каже Хаксли; све што се у њој догађа, “догађа се само у машти онога који идеализује”. Павле, као и приповедач у Дневнику..., одбија љубав: “Он је желео нешто боље. Последица је била... то да је добио нешто много горе и да је љубав одбила да прихвати њега. Најбоље је увек, непријатељ доброг.

Несрећа их је тог пролећа, у
 Темишвару,
 Стигла неочекивано...
 замукла је песма под багрењем у
 махали
 Исакович, међутим, оде, куд га жеље
 вуку
 ишао је тако у варош у коју није био
 пошао
 бели зец и црни ајгир на путу
 неће више видети своју планинску
 сербију
 по сећању се хода као по месечини
 крај њега корача, само његова сен,
 која га прати
 између живих и мртвих све се везе
 прекидају...
 не постоји та жена са зеленим очима

Као што је природно и законито да се човек мења, законите су и непрелазне границе у којима се једна личност, један књижевни профил може мењати. Црњански није могао и није прескочио сопствену кожу. У *Другој књизи Сеоба* нема ничег што би противуречило првом делу романа: све

што у другом делу јесте или изгледа ново, развило се из истог језика из кога су написане прве странице *Сеоба*. Све се помало померило и преоденуло, учврстило и приближило земљи, али је Црњански у бити остао исти. Природа његовог дара исцртала је око њега круг за сва времена. Круг личности по превходству песничке и словенске, све из неких маштовитих, тешко растворљивих осећања и интенција, писца чудновате зрелости и дирљиве наивности у једном истом делу.

Местимично и повремено, жар лиричара јењава и губи се под маском пикарских авантура. Фабула се разраста, али се досежност казивања скраћује, баналност увећава на рачун поезије. Мање је наговештаја и плодне замишљености, меланхолије и упитности која се шири првом књигом. Иако је реч о истом ткању, тридесет три године касније оно је знатно грубље. Нема више раније сажетости, густине и продорности. Приповеда се на широко и надугачко; реченице одају литерарну лабораторију из које су изишле. Хроника породице Исакович потискује драму нација, чија је судбина сажета у метафоричном наслову романа. Патос нација у потрази за отечеством слаби и разводњава се у небројеним авантурама браће Исакович и њиховим породичним перипетијама. Друга књига поседује обим, масу, историјску залеђину, али нема лирску суптилност прве књиге. Црњански прича заводљиво, али сада слабије чујемо оно што прича сама по себи не говори.